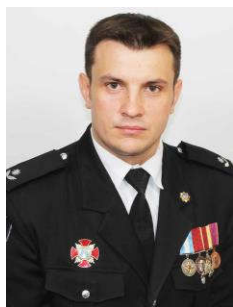

УДК 343.985.7
DOI: 10.31733/2078-3566-2020-1-200-204

Ефімов М. М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Висвітлено деякі аспекти розслідування злочинів проти моральності. Розглядаються особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Зазначається, що встановлення психологічного контакту – це створення відповідної атмосфери та встановлення сприятливих відносин між слідчим і допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного і сприяє вирішенню завдань допиту. Тому, для зняття стану напруженості, хвилювання, неспокійності, тривожності, неприязні, підозрливості під час проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії варто встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи при цьому ряд тактичних та психологічних прийомів. При розслідуванні злочинів проти моральності для створення сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій на допиті встановлення психологічного контакту має принципове значення.

Ключові слова: злочини проти моральності, слідчі (розшукові) дії, допит, психологічний контакт, тактичний прийом.

Постановка проблеми. Будь-яка діяльність починається з налаштування співрозмовників до такого спілкування, що може призвести до найбільш ефективних результатів. Тому встановлення психологічного контакту при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій на досудовому розслідуванні має важливе значення для їх якісного та ефективного проведення. Тактика проведення невербальних слідчих (розшукових) дій, а також змішаного характеру, супроводжується спілкуванням їх учасників, налагодженням зв'язків. Але найважливіше значення встановлення нормального контакту між учасниками має при проведенні вербальних процесуальних дій, зокрема, допиту. У свою чергу, встановлення психологічного контакту при розслідуванні злочинів проти моральності має принципове значення, адже забезпечує ефективне проведення допиту за умов сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Загальним аспектам встановлення психологічного контакту приділяли увагу такі вчені-криміналісти: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, Н. І. Клименко, Є. Д. Лук'яничков, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, В. В. Тищенко, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. У той же час питанням його встановлення при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності, з боку науковців належної уваги приділено не було.

Метою даної статті є висвітлення особливостей встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності.

Виклад основного матеріалу. Психологічний контакт є своєрідною формою спілкування, яке обумовлює отримання доказової інформації для встановлення об'єктивної істини. Поняття «психологічний контакт» визначає конкретний вплив на психіку осіб, які вступають в спілкування. Загалом, встановлення психологічного контакту, як відмічає О. А. Воробйова, це створення відповідної атмосфери та встановлення сприятливих відносин між слідчим і допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного і сприяє вирішенню завдань даної слідчої дії [3, с. 32]

© Ефімов М. М., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3964-798X>
effimovnick@gmail.com

Психологічний вплив при ньому може мати різні форми та зумовлений рядом обставин, серед яких необхідність встановлення контакту, його ціль, прийоми впливу, використання емоційного стану осіб під час спілкування та бажання надавати необхідну інформацію [8, с. 65]. Психологічний контакт, як зазначає А. Б. Соловйов, покликаний допомогти слідчому проникнути в думки і почуття допитуваних, здійснити на них вплив з метою отримання правдивих свідчень. Разом з тим слідчий під час тактичних міркувань приховує від допитуваних свої думки і наміри [12, с. 10]. Емоційний фон впливу, як відмічає В. К. Весельський, формується з перших хвилин спілкування слідчого з будь-яким учасником розслідування. Тому успіх цього спілкування, а й відповідно, вирішення завдань, які стоять перед слідчим, в значній мірі залежать від рівня психологічного контакту, досягнутого з особою, з якою доведеться працювати [2, с. 25].

На думку Ю. Чуфаровського та А. Губіна, процес встановлення психологічного контакту проходить три послідовні стадії. Під час проведення допиту при розслідуванні злочинів проти моральності спочатку відбувається взаємне оцінювання співрозмовників. Тобто проходить зовнішнє оцінювання один одного особами, що вперше зустрілися, формується перше враження.

За результатом взаємного оцінювання відбувається вступ до спілкування або відмова від нього. Процес формального спілкування у ході відібрання анкетних даних на початку допиту при розслідуванні злочинів проти моральності має найбільш прийнятне значення для встановлення психологічного контакту, адже саме тут може виникнути зацікавленість й відносини переходять на інший ступінь розвитку.

Після цього спілкування змінює свій формат із формального стилю на більш неформальний, з'являється більше емоцій у відносинах, поступово зменшується дистанція між партнерами спілкування тощо. При цьому зменшується й кількість та якість інформаційних контактів з іншими особами. Усе це з часом приводить до вибору загальної тематики для бесід і, насамкінець, до відокремлення певної групи до так званої «діади». Для цієї стадії характерні товариські стосунки. Кожен із контактуючих проявляє емоційну близькість, довіру та розуміння до іншого [4, с. 12].

У свою чергу А. В. Дулов у процесі встановлення психологічного контакту виділяє шість послідовних стадій, які за своєю суттю схожі зі стадіями розвитку спілкування:

– прогнозування спілкування та процесу встановлення психологічного контакту. На цьому етапі кожна з осіб висуває свої варіанти розвитку взаємовідносин, визначає можливий хід спілкування тощо;

– створення зовнішніх умов, що полегшують встановлення контакту. Ця стадія спрямована на поліпшення умов для встановлення психологічного контакту: зменшення впливу зовнішніх факторів (шуму, навколишньої метушні, великої кількості інших людей тощо), які негативно впливають на процес зближення;

– прояв зовнішніх комунікативних властивостей на початку зорового контакту. На цьому етапі важливо проявити свою щирість, відкритість, комунікабельність, щоб налаштувати іншу особу до спілкування та встановлення контакту;

– вивчення психологічного стану, ставлення суб'єкта до самого процесу спілкування, що вже почалося. Метою взаємодії на цьому етапі є розпізнання дійсного відношення співрозмовника до ситуації спілкування, його прихильності або відстороненості;

– дії з ліквідації перешкод до спілкування. На цьому етапі знижується дія факторів, що можуть стояти на перешкоді спілкування (вибір більш зручного місця спілкування; зменшення кола оточуючих, які відволікають співрозмовників тощо);

– збудження інтересу до розвитку дії під час спілкування [6, с. 176].

З огляду на наведені стадії зрозуміло, що слідчий повинен розробляти тактику допиту при розслідуванні злочинів проти моральності з урахуванням психологічних особливостей осіб, які задіяні в його проведенні. Успіх в ньому значною мірою визначається достатньою обізнаністю слідчого про особу, з якою буде проведено процесуальну дію. Тому важливим питанням є підготовка до її проведення.

Так, необхідно заздалегідь підготувати перелік обставин, зміст яких необхідно з'ясувати у конкретної особи. Також необхідно визначити обставини, що мають сприяти встановленню психологічного контакту і одержанню необхідної інформації.

Для зняття стану напруженості, хвилювання, неспокійності, тривожності, неприязні, підозрливості під час допиту при розслідуванні злочинів проти моральності варто встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи при цьому ряд психологіч-

них прийомів. Процес встановлення психологічного контакту з особою, ґрунтуються на використанні даних психології, логіки та інших наук. У цьому відношенні певний інтерес становлять способи привертати увагу людей, запропоновані Дейлом Карнегі. Серед них можна виділити такі:

- виявляти щирий інтерес до інших людей;
- усміхатись;
- пам'ятати, що для людини звук її імені – найсолодший і найважливіший звук людської мови;
- бути хорошим слухачем;
- вести розмову у колі інтересів вашого співрозмовника;
- давати людям відчуття їх значущість і робити це щиро [7, с. 98].

Тактичні прийоми, що слід застосовувати в процесі допиту при розслідуванні злочинів проти моральності з особою залежать від її особистості. Це може бути проведення бесіди на теми спорту, навчання, нових фільмів, ігор тощо. Доречно встановлювати психологічний контакт під час бесіди. З приводу цього М. Ф. Сокиран та К. Ю. Бобрик зазначають, що психологічний контакт з допитуваним під час бесіди дозволяє, зокрема, перевірити можливість використання тих або інших тактичних прийомів. Наприклад, є змога визначити ступінь щирості допитуваного, ознаками якої є такі:

- на пряме обвинувачення невинуватий, як правило, відповідає відразу ж (винуватий прагне одержати від слідчого яку-небудь інформацію, щоб продумати відповідь);
- невинуватий постійно звертається до фактів, показань свідків, активно намагається довести свою непричетність до злочину (винуватий, навпаки, докладно не висловлюється, відповідає обережно й неточно);
- невинуватий турбується, що його спілкування зі слідчими органами відобразиться на його соціальному статусі, боїться ганьби, його бентежить думка друзів і начальників, становище родини (винуватого турбує тільки відповідальність) [11, с. 113].

Під час допиту мова йде про правило «накопичення згоди» – на початку допиту задаються питання лише з позитивними відповідями, що не викликають тривоги, поступово вони ускладнюються, наближуються до суті проблеми; демонстрація спільності поглядів, оцінок, інтересів (гендерна рівність, місце проживання, земляцтво, захоплення); прийом «психологічного прогладжування» – визнання слідчими позитивних якостей допитуваного, наявності правоти в його позиціях, словах, вияв розуміння (це заспокоює неповнолітнього, підвищує почуття впевненості, доброзичливості зі сторони допитуючого); зайняте відносно один одного місце партнерів по спілкуванню; частота і стійкість візуального контакту; наявність природної, невимушеної міміки, жестів, схожість манери спілкування [10, с. 65].

Під час досудового розслідування, у початковий період, слідчий (прокурор) зіштовхується зі сукупністю різних обставин, які не завжди пов'язані між собою або зв'язок яких є недостатнім для визначення напряму слідства. Елементи цієї сукупності можуть мати велике число ознак, і незрозуміло спочатку, які з них матимуть значення для встановлення істини [1, с. 51].

Тому для успішного встановлення психологічного контакту при розслідуванні злочинів проти моральності слідчий повинен обрати спосіб виклику особи на допит, визначити зручний для допитуваного час та місце його проведення, змоделювати першу зустріч і зміст перших реплік, спрогнозувати ситуаційно зумовлені варіанти поведінки допитуваного та підготувати відповідні системи тактичних прийомів для можливості встановлення психологічного контакту на різних стадіях допиту.

У рефлексивній взаємодії слідчого (прокурора) з допитуваним важливого значення набуває рівень володіння рефлексією, який надає перевагу одному зі співрозмовників та визначається рангом рефлексії [9, с. 97]. А. Добрович зворотний зв'язок у спілкуванні взагалі визначила як основний позитивний показник успішного встановлення психологічного контакту з іншою людиною [5, с. 47].

Також ми погоджуємося з думкою І. П. Шепелевої, яка, окрім вербальних засобів спілкування, виділяє і невербальні. Вони виконують допоміжні функції, які полягають у підвищенні значимості інформації вербального повідомлення, більш точної передачі її сенсу і знання. За допомогою цих засобів в ході допиту при розслідуванні втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність досвідчений слідчий отримує додаткову інформацію про стан допитуваного і навіть про направлення його думок шляхом спостереження за поведінкою допитуваного. І нерідко в результаті отриманої таким чином інформації у

слідчого з'являються так звані «докази поведінки», найбільш поширені з яких представлені нижче:

- невмотивований і раптовий від'їзд;
- поширення завідомо вигаданих чуток про особистість злочинця, мотиви злочинного діяння;
- зміна звичних стереотипів поведінки після скоєння злочину;
- повернення, інколи не одноразове, на місце злочину;
- прояв підвищеного інтересу до процесу розслідування;
- нарочитість, демонстративність поведінки, покликане всіляко переконати оточуючих у повній непричетності до злочину, заперечення навіть завідомо встановлених фактів;
- пошук осіб, які б дали неправдиві свідчення;
- обізнаність про такі деталі, про які міг знати тільки винний [13, с. 19].

При проведенні допиту з неповнолітнім підозрюваним, як зазначає Т. Шмиголь, слідчий повинен триматись спокійно, доброзичливо, але й достатньо твердо. У випадку їх проведення з розбещеними і недисциплінованими неповнолітніми, необхідно проявляти серйозність і суворість і, навпаки, якщо неповнолітній є сором'язливим, невпевненим – слід підбадьорити та захопити його. Така манера поведінки сприяє встановленню необхідного контакту з неповнолітнім, налаштовує його на відвертість зі слідчим [14, с. 136].

Висновок. Отже, проведене нами дослідження дозволяє дійти певних висновків. Зокрема, встановлення психологічного контакту – це створення відповідної атмосфери та встановлення сприятливих відносин між слідчим і допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного і сприяє вирішенню завдань допиту. Тому, для зняття стану напруженості, хвилювання, неспокійності, тривожності, неприязні, підозрливості під час проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії варто встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи при цьому ряд тактичних та психологічних прийомів. При розслідуванні злочинів проти моральності для створення сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій на допиті встановлення психологічного контакту має принципове значення.

Напрямами подальших досліджень будуть розгляд та висвітлення особливостей проведення слідчих (розшукових) дій в кримінальних провадженнях за фактами вчинення злочинів проти моральності.

Список використаних джерел

1. Богинский В. Е. Прогнозирование в допросе подозреваемого / В. Е. Богинский, С. М. Стороженко // *Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межвед. науч.-метод. сб.* Вып. 21 К. : Вища шк., 1980. 153 с.
2. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. Київ: НВТ „Правник”. НАВСУ, 1999. 126 с.
3. Воробьева Е. А. Профессионально-психологические особенности контактности следователей в условиях допроса : дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.03. М., 2003. 266 с.
4. Губин А. В., Чуфаровский Ю. В. Общение в нашей жизни. М., 1992. 48 с.
5. Добрович А. Б. Общение: наука и искусство. М. : АОЗТ "Яуза" : Секачев, 1996. 253 с.
6. Дулов А. В. Судебная психология. Мн. : Вышэйшая школа, 1975. 462 с.
7. Карнеги Д. Как преобретать друзей и оказывать влияние на людей. К., 1989. 98 с.
8. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. 156 с.
9. Панов Н. И., Шепитько В. Ю. Рефлексивное управление при допросе. *Юридический вестник*. Одесса : Астропринт, 1999. № 4. С. 96–98
10. Реуцкая И. Е., Бродченко О.И. Психологические особенности допроса несовершеннолетних. *Прикладная юридическая психология*. № 3. 2008. С. 55-68.
11. Сокиран М. Ф., Бобрик К. Ю. Тактика допиту підозрюваних (обвинувачених) під час розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації. *Науковий вісник КНУВС*. 2011. №1. С. 111-116.
12. Соловьев А. Б. Очная ставка на предварительном следствии. М., 1970. 38 с.
13. Шепелева И. П. Психология следственных действий. М., 1998. 128 с.
14. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. К., 2007. № 8. С. 134-137.

Надійшло до редакції 21.02.2020

References

1. Boginskiy, V. Ye. (1980) Prognozirovaniye v doprose podozrevayemogo [Prediction in the interrogation of a suspect] / V. Ye. Boginskiy, S. M. Storozhenko // *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza : resp. mezhd. nauch.-metod. sb. Vyp. 21 K. : Vishcha shk., 1980. 153 s. [in Russ.]*.
2. Vesel'skiy, V. K. (1999) Suchasni problemi dopitu (protsesual'ni, organizatsiyni i taktichni aspekti) [Modern problems of interrogation (procedural, organizational and tactical aspects)] : Monografiya. / Kiiv: NVT „Pravnik”. NAVSU. 126 s. [in Ukr.]
3. Vorob'yeva, Ye. A. (2003) Professional'no-psikhologicheskiye osobennosti kontaktnosti sledovateley v usloviyakh doprosa [Professional-psychological features of investigators' contact in the conditions of interrogation] : dis. na soiskaniye uchenoy stepeni kand. psikhol. nauk : spets. 19.00.03 / M., 2003. 266 s. [in Russ.]
4. Gubin, A. V. (1992) Obshcheniye v nashey zhizni [Communication in Our Life] / A. V. Gubin, YU. V. Chufarovskiy. M. 48 s. [in Russ.]
5. Dobrovich, A. B. (1996) Obshcheniye: nauka i iskusstvo [Communication: Science and Art] / M. : AOZT "Yauza" : Sekachev. 253 s. [in Russ.]
6. Dulov, A. V. (1975) Sudebnaya psikhologiya [Forensic psychology] / Mn. : Vysheyshaya shkola. 462 s. [in Russ.]
7. Karnegi, D. (1989) Kak preobretat' druzey i okazyvat' vliyaniye na lyudey [How to make friends and influence people] / K. 98 s. [in Russ.]
8. Konovalova, V. Ye. (1999) Dopros: taktika i psikhologiya [Interrogation: Tactics and Psychology] / Khar'kov: Konsum. 156 s. [in Russ.]
9. Panov, N. I. (1999) Refleksivnoye upravleniye pri doprose [Reflexive control at interrogation] / N. I. Panov, V. YU. Shepit'ko // *Yuridicheskij vesnik. Odessa : Astroprint, 1999. № 4. S. 96–98. [in Russ.]*
10. Reutskaya, I. Ye. (2008) Psikhologicheskiye osobennosti doprosa nesovershennoletnikh [Psychological features of interrogation of minors] / I.Ye. Reutskaya, O.I. Brodchenko // *Prikladnaya yuridicheskaya psikhologiya. № 3. S. 55-68. [in Russ.]*
11. Sokiran, M. F. (2011) Taktika dopitu pidozryuvanikh (obvinuvachenikh) pid chas rozsliduvannya zlochiniv, pov'yazanikh zi stvorennyam zlochinnoi organizatsii / M. F. Sokiran, K. YU. Bobrik [Tactics of Questioning Suspects (Accused) in Investigation of Crimes Related to the Creation of a Criminal Organization] // *Naukoviy visnik KNUVS. 2011. №1. S. 111-116. [in Ukr.]*
12. Solov'yev, A. B. (1970) Ochnaya stavka na predvaritel'nom sledstvii [Eye-rate on preliminary investigation] / M. 38 s. [in Russ.]
13. Shepeleva, I. P. (1998) Psikhologiya sledstvennykh deystviy [Psychology of investigative actions] / M. 128 s. [in Russ.]
14. Shmigol' T. (2007) Osoblivosti taktiki provedennya dopitu pri rozsliduvanni zlochiniv, uchinenikh nepovnoletnimi [Features of the tactics of interrogation in the investigation of crimes committed by minors] // *Pidpriemnitstvo, gospodarstvo i pravo. K. № 8. S. 134-137.*

SUMMARY

Yefimov M. M. Peculiarities of establishing a psychological contact in the interrogation during the investigation of crimes against morality. The scientific article deals with some aspects of the investigation of crimes against morality. The peculiarities of establishing psychological contact during the interrogation during the investigation of this category of criminal offenses are considered.

The author emphasizes that any activity starts with setting the interlocutors to such communication, which can lead to the most effective results. Therefore, the establishment of psychological contact during the conduct of individual investigative (search) actions in the pre-trial investigation is important for their qualitative and effective conduct. The tactics of non-verbal investigative (search) actions, as well as of mixed nature, are accompanied by communication of their participants, networking. But the most important thing is to establish normal contact between the participants during verbal procedural actions, in particular, interrogation. In turn, the establishment of psychological contact in the investigation of crimes against morality is of fundamental importance, because it ensures the effective conduct of interrogation in the context of favorable conflict-free investigative situations.

It is noted that the establishment of psychological contact is the creation of an appropriate atmosphere and the establishment of a favorable relationship between the investigator and the interrogator, which becomes a factor of professional and psychological influence on the interrogator and helps to solve the problems of interrogation. Therefore, to relieve the state of tension, excitement, anxiety, anxiety, hostility, suspicion during the investigative (search) action it is necessary to establish psychological contact with the person, while applying a number of tactical and psychological techniques. In the investigation of crimes against morality, the establishment of favorable non-conflict investigative situations in the interrogation of establishing psychological contact is of fundamental importance.

Keywords: *crimes against morality, investigative (search) actions, interrogation, psychological contact, tactical reception.*